

□ *о. Михайло Олійник* Історично-культурна ситуація в Україні у другій половині XIII – XVI ст. У самостійних князівствах Русі з XII ст. закладалися основи творення своїх місцевих художніх шкіл. У княжі часи іконописні осередки існували у великих містах: Києві, Белзі, Галичі, Володимирі Волинському, Новгороді, Володимирі, Пскові, Ярославлі. На початках їхнє мистецтво було в руслі візантійських традицій, сприйнятих крізь бачення перших іконописних шкіл Києва, звідки приїжджали і перші майстри. Але через деякий час в іконописі цих осередків почали проявлятися самобутні особливості, пов'язані з власними культурними традиціями. У часи занепаду Києва, північні князі неодноразово грабували столицю: кілька разів Андрій Боголюбський (1169 р.) та смоленський – Рюрик Ростиславович (1203 р.). При цьому масово вивозили разом з книгами та іншими творами християнської культури київські ікони, які згодом на віки привласнили у Володимирі, Суздалі, Ярославлі і взорувалися на них, створюючи місцеве малярство у XIV – XVI ст. Через внутрішньодержавні протиріччя на Русі і монголо-татарське нашествя, Київ, який перед тим був домінуючим у політичному житті цілої східної Європи, перестав бути церковно-політичним, як і мистецьким центром Русі. У східній та центральній Русі розпадалися мистецькі майстерні, знижувався мистецький рівень іконопису. Після падіння Києва від монголо-татар, державне, церковне і мистецько-релігійне життя зосередилося у давньому культурному регіоні – Галицько-Волинській державі. А вже у 1349 р. Галицько-Волинська держава завершила своє існування і настала литовсько-польська доба. Галичину захопили поляки, а Волинь, Київщина та Чернігівщина стали провінцією Литви. Спочатку Галич, Володимир Волинський, а вже з XIV ст. і Перемишль відігравали особливе значення як культурні та політичні центри того часу. У XIV – XVI ст. Перемишль був чи не єдиним великим центром розвитку церковного малярства не лише на території Західної України, але і в усій Русі. Поза Перемишльщиною до кінця XVI ст. на Русі не існувало якихось великих осередків іконописання, крім львівського, який почав значно розвиватися вже з кінця XVI ст. та самбірського (друга половина XVI ст), який народився з перемишльського та продовжив його славні традиції. Малі мистецькі осередки та окремі іконописці XVI – XVII ст.

Молоді малярі, які пройшли школу в Самборі, в кінці XVI – XVII ст. продовжували працювати вже як самостійні майстри, як, наприклад, у Дрогобичі маляр Богородиці Одигітрії з похвалою з Мражниці, іконописець у Калуші, до мистецького спадку якого кінця XVI – початку XVII ст. належать збережені ікони із с. Калуша.

Мало збереглося творів того часу з інших теренів Русі і небагато зафіксовано імен іконописців. Причиною була тривала окупація Центральної і Східної України Росією. Упродовж XIX-XX ст. знищувалися або вивозилися давні твори української церковної культури. За браком джерел важко говорити про хід мистецького розвитку в XIV – XVI ст. у Києві, де документально зафіксовані лише лічені майстри. Збереглися відомості, що у Пскові над розписом соборного храму Пресвятої Трійці у 1409 р. в артілі малярів працював київський іконописець, чернець Антоній разом з помічником Ігнатієм. Із вкрай скупого спадку того часу збережений барельєф з Києво-Печерської лаври 60-х рр. XV ст. (Іл. 1)

Дослідники вказують на розгалуження перемишльської традиції в інші осередки Галичини, в тому числі Поділля та Волинь . Зафіксовано лише імена окремих іконописців у Галичі, Сяноку, Луцьку, Кам'янці-Подільському, Тереховлі, Ковелі, Калуші, Стрию, Кракові, Варшаві, Любліні, Замості . Перемишльської традиції також іконопис Лемківщини. Відносяться зв'язки малярів Перемишля, Львова, Кракова та Волині.

У 1553 р. зафіксовано маляра Федора з Дрогобича, що розпочав творчість десь у 1520-х рр. У середині XVI ст. відомо про іконописця Івана з Мостиськ, у 1565 – про Луку з Любачева. Люстрація Рогатина у 1565 р. згадує маляра Кузьму, котрому приписують апостольський ряд іконостасу Рогатинської церкви Святого Духа (Іл. 2). У 1569 р. є відомості про маляра священика Івана з Тереховлі . Львівські гротські книги зафіксували маляра Стецька із Вишні (тепер Судової Вишні), у 1602 р. – маляра Семена, батька Федора Сеньковича зі Щирця. У кінці XVI ст. – два малярі в Галичі , один з них Роман . У Кам'янці-Подільському у 1559 р. відмічено маляра Івана із Самбора, у 1573 р. – Галактіона . Архіви фіксують маляра у 1545 р. в Холмі.

Про митців Волині збережено дуже мало відомостей. У будь-якому випадку наявні джерела не фіксують якогось значного малярського осередку, крім Острогу, де, здається, функціонували декілька спадкових майстерень .

Іконопис Волині

На Волині малярі не завжди були навіть у більших містах. Перший зафіксований у письмових джерелах маляр з Волині – Тишко з Володимира (1545). У XVI ст. там спостерігається активність перемишльських, львівських і самбірських малярів . У Кам'янці-Подільському в 60-х рр. фіксується маляр Іван із Самбора. У 1574 р. – відомості про маляра Антона і його сина Филипа. Деякий час в кінці 70-х перебував львів'янин Л. Пухала. Як видно з архівних записів багато майстрів були приїжджими. Ікони часто замовляли в Перемишлі та Самборі. Ікони для іконостасу для волинського с. Залісниця були намальовані іконописцем перемишльського осередку на зламі XV – XVI ст. Чудом врятована після пожежі храму ікона Богородиці Одигітрії з похвалою була перевезена у Рудки і прославилася як чудотворна Рудківська ікона. У 1579 р. на замовлення міщан волинського містечка Іваничі самбірський іконописець Федуско, про що свідчить його підпис, написав для іконостасу ікону Благовіщення (див. «Слово» № 47, с. 39). Згодом ця ікона прославилася також як чудотворна.

Уже від середини XVI століття активніше розбудовується місцева мережа малярських осередків, хоч вцілили лише поодинокі згадки. Починаючи від 1545 р. цього року відновлений єдиний з Володимира з середини століття «Тишко іконник». У 1570 р. є згадка про тамтешній столярсько-малярський цех. Можливо, з Володимира був маляр Стась (1576 р.).

У Луцьку малярі належали до об'єднаного міського цеху. 1545 р. вони працювали при малюванні новозбудованого «костелу Божого» на території Окольного замку. У 1566 р. в Луцьку згадується Федько-іконник, у 1566-1585 рр. іконописець Федір.

В Острозі, у другій половині XVI ст., найбільш кількісне середовище малярів. Активність малярів співпадає з першим етапом існування Острозької Академії під опікою князя Острозького. У податковому реєстрі Острога зазначено сім малярів: Харитон, Лазко Гаврилович, Дашко (1576 – 1603), Духнич, Богдан, Федір, Гринь Іванович із Заблудова, Іван Ставрович (1603 р.), що виконував іконостас для Загоровського монастиря. Загалом міста Волині не набрали в той час такого значення осередків розвитку іконопису, як в Перемишлі і Львові. Скромні дані збережені про осередок іконопису в Ковелі: маляр Сенько (1605 р.) і Назар (1609 р.).

Волинські твори XV – XVI ст. мало збережені кількісно. Збереглося кілька творів волинських малярів XV ст.: «Спас в силах» (Іл. 3), «Богородиця Одигітрія» з Луцька (Іл. 4) (першої половини XV ст.), «Покрова XV ст.» з Річиць (Іл. 5), «Богородиця Елеуса» з Доросині (кінця XV – початку XVI ст.), (Іл. 6).

Більша кількість ікон, відомих сьогодні, – збережені з XVI ст.: кілька ікон «Христа в силах», (Іл. 7), ікони «Богородиці Одигітрії» з Тростянця, Любкович та Стадників (Іл. 8), чудотворна ікона Мижеріцька (Іл. 9), «Христос із апостолами» (Іл. 10) та «Богородиця з пророками» з Цебцевич, «Ілля з житієм», кінця XVI ст. з Дубно (Іл. 11); «Зшестя до Аду», початок XVI ст. (Іл. 12).

о.Михайло Олійник. Малі мистецькі осередки та окремі іконописці XVI – XVII ст. на Україні //СЛОВО № 1 (49) 2012, с.48-50